

el-CÂMI'U'S-SAGİR

(الجامع الصغير)

Süyûtî'nin
(ö. 911/1505)
derlediği kısa hadisleri
ihtiva eden eseri.

Süyûtî yetmiş bir hadis kitabını *Cem' u'l-Cevâmî'* adıyla bir araya toplamaya başlamış, fakat buna ömrü yetmemiştir. *el-Câmi' u's-şagîr*, tamamlanamayan bu büyük eserin bir çeşit muhtasarıdır. Müellifin 28 Rebülevvel 907'de (11 Ekim 1501) bitirdiği ve *el-Câmi' u's-şagîr min hadîş-i'l-beşîrî'n-nezîr* adını verdiği eser alfabetik olup hadisler genellikle kelimenin ilk iki harfine göre sıralanmış ve takip edilen metodun gereği olarak senedler alınmamıştır. Eserde kavli hadisler bulunmakla beraber fiili hadislerle de küçük bir bölüm ayrılmıştır. Hz. Peygamber'in yasakladığı şeylere ayrılan bir bölümde ise "nehâ" fiiliyle başlayan hadisler nakledilmiştir. Umumiyetle bir veya birkaç cümlelik kısa hadislerden meydana gelen eser daha çok akaid, âdâb, tıp, terğib ve terhib, ilim, dua ve zikir, tövbe ve istiğfar, şemâil ve fezâil konularına dairdir. Ahkâm hadisleri yok denecek kadar azdır. Hadislerin kimler tarafından rivayet edildiği ve hangi kaynaklarda yer aldığı, hadislerin sonuna konan bazı rumuzlarla belirtilmiştir.

Eserin başlıca kaynakları şunlardır: *Kütüb-i Sitte*, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i, oğlu Abdullah'ın *el-Müsned* üzerine *Zevâ'id*'i, Hâkim en-Nisâbü'nin *el-Müstedrek*'i, Buhârî'nin *el-Edebü'l-müfred* ve *et-Târîhu'l-kebîr*'i, İbn Hibbân'ın *Şaḥîḥ*'i, Taberânî'nin üç *Mu'cem*'i, Saîd b. Mansûr'un *es-Sünen*'i, İbn Ebû Şeybe ve Abdürrezzâk'ın *el-Muşannef* adlı eserleri, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî'nin *el-Müsnedü'l-kebîr*'i, Dârekutnî'nin *es-Sünen*'i, Deylemî'nin *Müsnedü'l-firdevs*'i, Ebû Nuaym'ın *Hilyetü'l-evliyâ'* adlı eseri, Ebû Bekir el-Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ'*ı ve *Şu'abü'l-îmân*'ı, İbn Adî'nin *el-Kâmil*'i, Ukaylî'nin *eḍ-Ḍu'a-fâ'*ı, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'i, Ahmed b. Ali el-Mevhibî'nin *Kitâbü'l-İlm*'i, Ebû Mûsâ el-Medî'nî'nin *Kitâbü'z-Zeyl*'i, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *el-İlelül-mütenâhiye*'si, Karrâb'ın *Kitâbü Fazlî'r-remy*'i, Müstağfirî'nin *Kitâbü't-Tıbb*'i, İbn Abdülber en-Nemerî'nin *Câmi' u beyânî'l-ilm*'i. Süyûtî kaynak verirken çok faydalandığı eser-

ler için birer rumuz kullanmış, daha az faydalandığı eserlerin ise adını yazmamıştır.

Süyûtî, hadis uydurmakla tanınmış veya yalancılıkla itham edilmiş râvilerden eserine hadis almadığını, hadislerin sağlamlık derecesini farklı bir usulle ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Buna göre Buhârî, Müslim, İbn Hibbân, Hâkim ve Ziyâeddin el-Makdisî'den aldığı bütün hadisleri sahih kabul etmiştir. *el-Müstedrek*'ten nakledilen hadisler arasında tenkide uğrayanlar varsa bunları zikretmiştir. İmam Mâlik'in *el-Muvaḥḫa'*ından, İbn Huzeyme'nin *Şaḥîḥ*'inden, Ebû Avâne el-Vâsîlî'nin *el-Müsnedü'l-muḥrec*'inden ve İbnü's-Seken'in *Şaḥîḥ*'i ile İbnü'l-Cârûd'un *el-Müntekâ*'sından naklettiği rivayetleri ve Ebû Dâvûd'un, hakkında herhangi bir tenkidde bulunmadan *es-Sünen*'ine aldığı hadisleri de sahih kabul etmiştir. Buna karşılık Tirmizî, İbn Mâce, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Ahmed b. Hanbel, Abdürrezzâk, Saîd b. Mansûr, İbn Ebû Şeybe, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî'nin eserleri, Taberânî'nin *Mu'cemü'l-kebîr* ve *Evsaf*'ı, Dârekutnî, Ebû Nuaym ve Beyhakî'nin kitaplarında sahihle birlikte hasen ve zayıf hadisler de bulunduğu için bunlardan naklettiği hadislerle ilgili hükümlere ayrıca işaret etmiştir. Ukaylî, İbn Adî, Hatîb el-Bağdâdî, İbn Asâkir, Hâkim et-Tirmizî'nin eserleri, Hâkim en-Nisâbü'rî'nin *Târîhu Nisâbü'r*'u, İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî'nin *Zeylül Târîhi Bağdâd*'i ve Deylemî'nin *Müsnedü'l-firdevs*'inden aldığı hadisleri ise zayıf olarak nitelendirmiştir. Hadisleri sahih, hasen ve zayıf diye değerlendirirken (صحيح، حسن، ضعيف) rumuzlarını kullanmış olmakla beraber bu rumuzlar müstensihlerin veya nâşirlerin dikkatsizliği yüzünden bazan yanlış yazılmıştır. Bu sebeple Abdürraûf el-Münâvî'nin de belirttiği gibi sadece rumuzlara güvenmek doğru değildir. Ahmed b. Meklî el-Hamevî el-Hasenî'nin bu eserde kullanılan rumuzları, 1056 (1646) yılında otuz altı beyit halinde topladığı "Ḍav'u'l-kabesi'l-münîr li-rumûzi ricâlî'l-Câmi'is-şagîr" adlı manzumesi, Muhammed Bâkır Ulvân tarafından *Mecelletü Ma'hedi'l-maḥḫûḫâtü'l-Arabiyye*'de (Kahire 1975, XXI, s. 142-147) yayımlanmıştır. Ulvân aynı dergide daha önce de "Şelâşü erâcîz fi rumûzi'l-Câmi'is-şagîr" adlı bir makale yayımlamıştı (1972, XVIII, s. 151-152).

el-Câmi' u's-şagîr'in ihtiva ettiği hadisler Süyûtî'ye göre genelde sahih ve

hasen olmakla birlikte zayıfları da vardır. Bazı âlimlere göre ise eserde mevzû rivayetler de bulunmaktadır. Nâsirüddin el-Elbânî, *el-Le'âli'l-maṣnû'a* ve zeylinde bizzat Süyûtî tarafından mevzû olarak nitelendirilen bazı hadislerin *el-Câmi' u's-şagîr*'de yer almasını müellifin onları değerlendirmeye fırsat bulamaması ile açıklamaktadır (*Şaḥîḥu'l-Câmi' i's-şagîr*, I, 28). Eserdeki hadislerin sayısı bazı kaynaklarda 10.031 ve 10.934 olarak gösterilmekle beraber Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, yaptığı dikkatli bir sayım sonucunda doğru rakamın 10.010 olduğunu söylemektedir.

Süyûtî daha sonra 4440 hadis ilâve ederek eserine *Ziyâdetü'l-Câmi'* adıyla bir zeyil yazmış, bu hadisler Yûsuf en-Nebhânî tarafından alfabeye sırasına göre ait oldukları yerlere konularak bu şekilde genişletilmiş olan eser *el-Fethu'l-kebîr fi zammî'z-ziyâdeti ile'l-Câmi' i's-şagîr* adıyla üç cilt halinde neşredilmiştir (Kahire 1351/1932). Müttakî el-Hindî de *el-Câmi' u's-şagîr* ile *Ziyâdetü'l-Câmi' i's-şagîr*'deki hadisleri fıkıh bablarına göre tertip ederek meydana getirdiği esere *Menhecül-'ummâl fi süne-ni'l-aḫvâl* adını vermiştir.

el-Câmi' u's-şagîr ilk defa 1286'da Kahire'de basılmış, daha sonra baskısı birçok defa tekrarlanmıştır. Ayrıca Feyzül-ḫadîr ile birlikte yapılan Kahire baskısı da güvenilir bir neşirdir. Hadis metnlerinin kısa ve eserin alfabetik oluşu, kaynaklarının rumuzlarla kısaca zikredilmesi ve diğer bazı özellikleri eseri çok kullanışlı hale getirmiştir. Osmanlı âlimleri bu esere büyük önem vermişler, yaptıkları hadis derlemelerinde onu belli başlı kaynaklar arasına almışlardır. Nitekim Mehmed Ârif Bey 1001 *Hadis* adlı eserinin bir tanesi hariç bütün hadislerini *el-Câmi' u's-şagîr*'den seçmiştir. Mehmed Zihni Efendi de *el-Ḥaḫâ'ik minmâ fi'l-Câmi' i's-şagîr* ve *l-Meşâriḫ min hadîşî hayrî'l-halâ'ik* adlı eserinde *el-Câmi' u's-şagîr*'de râvi olarak zikredilen sahâbîlerin hal tercümelerini yazmış (İstanbul 1311), fakat eserin "ض" harfinden sonrası neşredilmemiştir.

el-Câmi' u's-şagîr'de bulunan hadislerin sağlamlık derecesini tesbit etmek için müstakil eserler kaleme alınmıştır. Münâvî Feyzül-ḫadîr'de bu hadisleri şerh ederken onların ne ölçüde güvenilir olduğunu da belirtmiştir. Bâ Sabrey'n diye tanınan Ali b. Ahmed b. Saîd 1266 (1850) yılında tamamladığı *İthâfû'n-nâkıdî'l-baṣîr bi-ḥuşûşî şaḥîḥi* (bi-kaviy-

yi eḥādîsi) 'l-Câmi 'i's-şagîr adlı kitabında eserdeki sahih rivayetleri bir araya getirmiştir. Bu konuda son zamanlarda yapılan çalışmalardan biri de Nâsirüddin el-Elbânî'ye aittir. *el-Fethu'l-kebir*'i esas alan Elbânî bu eserdeki 8202 rivayeti sahih ve hasen diye değerlendirek *Şaḥîḥu'l-Câmi 'i's-şagîr* ve *ziyâdetühû* adıyla iki cilt halinde (Beyrut 1406/1986), 6469 zayıf rivayeti de "zaîf", "zaîf cidden" ve "mevzû" ifadeleriyle değerlendirek *Ẓa'ifü'l-Câmi 'i's-şagîr* ve *ziyâdetühû* adıyla altı cilt halinde yayımlamıştır (Beyrut 1398/1978). Ahmed b. Muhammed b. Sıddîk el-Gumârî de *el-Câmi 'u's-şagîr*'de bulunduğunu söylediği 453 mevzû hadisi *el-Muḡîr 'ale'l-eḥādîsi'l-mevzû'a fi'l-Câmi 'i's-şagîr* adlı küçük hacimli kitapta toplamıştır (Beyrut 1402/1982).

el-Câmi 'u's-şagîr'in belli başlı şerhleri şunlardır: 1. *el-Kevkebû'l-münîr*. Süyûtî'nin talebesi İbnü'l-Alkâmî'ye ait olup Süleymaniye Kütüphanesi'nde nüshaları bulunmaktadır (Hamidiye, nr. 301-303; Şehid Ali Paşa, nr. 454-456). 2. *el-İstidrâkû'n-naḍîr 'ale'l-Câmi 'i's-şagîr*. Ahmed b. Muhammed el-Metbûlî el-En-sârî tarafından yazılmıştır. Ebû'l-Vefâ el-Merâgî'nin araştırmasına göre eserin bir cildi Mektebetü'l-Ezher'de, bir cildi Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de (Mektebetü Tal'at, nr. 597), bir başka cildi de *el-Mişbâḥu'l-bârî 'i'n-naḍîr ve'l-miftâḥ li'l-Câmi 'i's-şagîr* adıyla Bibliothèque Nationale'de bulunmaktadır (nr. 767). Diğer ciltlerin nerede olduğu bilinmemektedir. 3. *Feyzû'l-kadîr şerḥu'l-Câmi 'i's-şagîr*. *el-Câmi 'u's-şagîr* şerhleri arasında en çok kabul gören Münâvî'nin bu eseri olmuştur. Müellif hadislerin kaynağını tesbit ederken bazan Süyûtî'nin görüşlerini nakletmekle yetinir, bazan da onun temas etmediği önemli kaynaklara atıflar yaparak faydalı bilgiler verir. Münâvî'nin bu eseri, sayfaların üst tarafında *el-Câmi 'u's-şagîr*'in hareketlenmiş ve numaralanmış metniyle birlikte altı cilt halinde basılmıştır (Kahire 1357). Müellif fazla geniş bulduğu bu şerhi daha sonra *et-Teyisîr bi-şerḥi'l-Câmi 'i's-şagîr* adıyla ihtisar etmiş, bu eser de iki cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire 1286). Münâvî'nin *el-Câmi 'u's-şagîr*'in zeyli üzerine de *Miftâḥu's-şagîr* adlı yarım kalmış bir şerhi bulunduğu kaydedilmektedir. 4. *es-Sirâcü'l-münîr bi-şerḥi'l-Câmi 'i's-şagîr*. Azizî diye tanınan Ali b. Ahmed el-Bülâkî'nin bu üç ciltlik eseri birçok

defa basılmıştır (Kahire 1286, 1292, 1304, 1305, 1312).

BİBLİYOGRAFYA :

Süyûtî, *el-Câmi 'u's-şagîr*, Riyad 1988; *Keşfü'z-zunûn*, I, 560, 561; Münâvî, *Feyzû'l-kadîr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire, ts., nâşirin girişi; *Hedyyetü'l-'arîfti*, I, 752; Serkis, *Mu'cem*, II, 1326, 1799; Brockelmann, *GAL*, II, 186-187; *Suppl.*, II, 183-184; Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, *Mektebetü'l-Celâl es-Süyûtî*, Ribat 1397/1977, s. 154-155; Elbânî, *Ẓa'ifü'l-Câmi 'i's-şagîr*, Beyrut 1398/1978; a.mlf., *Şaḥîḥu'l-Câmi 'i's-şagîr*, Beyrut 1406/1986; Ahmed b. Muhammed b. Sıddîk el-Gumârî, *el-Muḡîr 'ale'l-eḥādîsi'l-mevzû'a fi'l-Câmi 'i's-şagîr*, Beyrut 1402/1982; İsmail L. Çakan, *Hadîs Edebiyâtı*, İstanbul 1985, s. 116; Ebû'l-Vefâ el-Merâgî, "el-İstidrâkû'n-naḍîr", *ME*, XXVI/7 (1374/1954), s. 366-369.

MÜCTEBA UĞUR

el-CÂMI'U's-SAHİH

(الجامع الصحيح)

Buhârî'nin

(ö. 256/870)

Kur'an-ı Kerim'den sonra
en güvenilir kitap olarak kabul edilen,
sahih hadisleri toplayan eseri.

Adı kaynaklarda farklı şekillerde tesbit edilmiştir. Nevevî tam adının *el-Câmi 'u'l-müsnedi's-şahîḥi'l-muḥtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihi ve eyyâmih* (Mâ Temessû ileyhi ḥacetü'l-kâr li-Şaḥîḥi'l-Buhârî, s. 39), İbn Hacer el-Askalânî ise *el-Câmi 'u's-şahîḥi'l-müsned min ḥadîsi Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihi ve eyyâmih* (*Hedyû's-sârî*, s. 10) olduğunu söylemektedir. Fakat eser *Şaḥîḥu'l-Buhârî* diye şöhret bulmuştur.

Zehebî'nin Kur'an-ı Kerim'den sonra müslümanların elindeki kitapların en üstünü olduğunu söylediği *el-Câmi 'u's-şahîḥ*, yalnız sahih hadisleri toplayan ilk eserdir. İmam Şâfiî, yeryüzünde İmam Mâlik'in *el-Muvaḥḥa*'ından daha sahih bir hadis kitabı bulunmadığını söylediği zaman *el-Câmi 'u's-şahîḥ* henüz ortada yoktu. Çoğu Mağribli olmak üzere Müslim'in *el-Câmi 'u's-şahîḥ*'ini ona tercih edenler de vardır. Bu tercih, Müslim'in, eserinin mukaddimesi dışında sahih olmayan hiçbir hadisi almamasına karşılık Buhârî'nin bab başlıklarında sahih olmayan hadislere de yer vermiş olmasından ileri geliyorsa bu doğrudur; ancak aşağıda görüleceği üzere Buhârî'nin bu yolu seçmesinde haklı gerekçeleri vardır. Eserin adındaki "müsned" kelimesinden de anlaşılacağı üzere Bu-

hârî senedle nakledilmeyen rivayetleri kitabının dışında tutmuştur. Müslim'in eserini daha üstün bulanlar eğer bununla ondaki hadislerin daha sahih olduğunu kastediyorlarsa bu iddia İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu tarafından reddedilmiştir. Dârekutnî, Buhârî olmasaydı Müslim'in böyle bir eser telif edemeyeceğini, zaten çalışmasında onun eserini esas aldığını söyler (ayrıca bk. SAHİHAYN).

Telifi. III. (IX.) yüzyıla kadar meydana getirilen hadis külliyyatı sahih hadislerin yanı sıra hasen ve zayıf hadisleri de ihtiva etmekteydi. Buhârî'nin hocası İshak b. Râhûye, sadece sahih hadisleri ihtiva eden muhtasar bir kitaba duyulan ihtiyaçtan söz etmişti. Buhârî o günlerde bir rüya gördü. Elindeki bir yelpaze ile Hz. Peygamber'in huzurunda onu serinletiyordu. Rüya tabircileri bunu, Hz. Peygamber'i ona isnat edilen yalanlardan koruma şeklinde yorumladılar. Bunun üzerine Buhârî *el-Câmi 'u's-şahîḥ*'i, topladığı 600.000 hadisten seçerek meydana getirdi. Eserin hacmini büyütmemek düşüncesiyle sahih hadislerin tamamını kitabına almadı. İbnü'l-Kayserânî, *el-Câmi 'u's-şahîḥ*'in geniş çaplı bir eserin hulâsası olduğunu, Buhârî'nin elindeki bütün hadisleri *el-Mebsûṭ* adlı bir eserde önce bablara göre tasnif ettiğini, bunun en sağlam rivayetlerini bir araya getirerek meşhur eserini ortaya çıkardığını söyler. Buhârî çalışmasını tamamladıktan sonra onu Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Ali b. Medîni gibi hadis otoritelerine sundu; onlar da dördü dışında bütün hadislerin sahih olduğunu belirttiler. Ukaylî, tenkide konu olan hadislerin sıhhati hakkında son sözün yine de Buhârî'ye ait olduğunu ifade etmektedir. Nitekim daha sonraları Dârekutnî ve benzeri münekkitler eserdeki 110 hadisin senedlerine teknik bakımdan bazı tenkitler yöneltmişlerse de hadis âlimlerinin büyük çoğunluğu bu tenkitleri isabetsiz bulmuş, İbn Hacer tenkit edilen rivayetlerin ve râvilerin hepsini savunmuştur (bk. *Hedyû's-sârî*, s. 364-488). Eseri inceleyenlerden Yahyâ b. Maîn'in 233'te (847), Ali b. Medîni'nin 234'te (849) vefat ettiği dikkate alınırsa kitabın, müellifinin vefatından en az yirmi üç yıl önce tamamlandığı anlaşılır.

Buhârî eserini bir ibadet vecdi içinde hazırlamış, her hadisi önce abdest alıp (İbn Hacer el-Askalânî, *Hedyû's-sârî*, s. 6; a.mlf., *Taḥṭiḥu't-ta'tiḥ*, V, 421) veya gusledip (Hatîb, II, 9; Nevevî, s. 41; İbn Ha-